

TÜRKİYE'NİN GRAND STRATEJİSİ

Kavramsal

Bir

Giriş

Hüseyin Alptekin

paradigma

TÜRKİYE'NİN GRAND STRATEJİSİ

Kavramsal Bir Giriş

HÜSEYİN ALPTEKİN

TÜRKİYE’NİN GRAND STRATEJİSİ

KAVRAMSAL BİR GİRİŞ

HÜSEYİN ALPTEKİN

ISBN: 978-625-8079-49-4

1. Baskı: 2025

Paradigma Yayınları

Yayın Yönetmeni: Mehmet Akif Memmi

Editör: Asuman Kılıçaslan

Son Okuma: Hamdi Akyol

Kapak Tasarımı: VID Creatives

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan fotokopi dâhil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Paradigma Yayıncılık Anonim Şirketi

Sertifika No: 53690

Bereketli Sok. No: 20

Kuzguncuk/Üsküdar, İstanbul

www.paradigmayayinlari.com

info@paradigmayayinlari.com

<https://x.com/ParadigmaYay>

[instagram.com/paradigmayayincilik](https://www.instagram.com/paradigmayayincilik)

Baskı: Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1 34295

K.Çekmece İstanbul

Sertifika No: 41707

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM:	
GÜVENLİK VE STRATEJİYE DAİR TEMEL KAVRAMLAR	7
Giriş	7
Güvenlik	9
Çıkarlar	15
Strateji tanımları	30
Strateji nedir?	38
İKİNCİ BÖLÜM:	
ASKERİ STRATEJİ	59
Askerî stratejinin klasik tanımları	59
Askerî strateji tanımı	61
Askerî strateji türleri	66
Bütüncül bir savaş stratejileri sınıflandırması	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	81
ZORLAYICI STRATEJİLER	81
Zorlayıcılık literatürünün gelişimi	84
Sınırlı güç kullanımı olarak zorlayıcılık	86
Alexander George ve zorlayıcı diplomasi:	
Şiddet enstrümanları kullanılmadan, salt tehdit yoluyla zorlayıcılık	87
Tehdit yoluyla zorlayıcılık	89
Caydırıcılık	91
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:	
HİZALANMA STRATEJİLERİ	97
İttifaklar	109
Güç dengesi	112
Dengeleme	117
Peşine takılma	129
Sorumluluğu devretme	132
Yatıştırma	135
Riski dağıtma	140
Kurumsal bağlayıcılık	143
Bağ kurma	145

BEŞİNCİ BÖLÜM:	
GRAND STRATEJİLER	149
Grand strateji sınıflandırması	150
Grand stratejiler	164
ALTINCI BÖLÜM:	
TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK STRATEJİLERİ	199
Osmanlı mirası	202
Millî Mücadele dönemi (19 Mayıs 1919–24 Temmuz 1923): seçici angajman	213
1923–1931 izolasyoncu dönem: devlet inşası ve kurumsal konsolidasyon	234
1932–1945 dönemi: Seçici angajman ve işbirliğine dayalı güvenlik stratejileri	246
İkinci Dünya Savaşı sonrasında kaçınma ve işbirliğine dayalı güvenlik stratejileri	266
Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası (1991–2002) işbirliğine dayalı güvenlik stratejisi	306
Türkiye’nin 2000’li yıllardaki güvenlik stratejileri: seçici angajman ve işbirliğine dayalı güvenlik	318
2016 sonrası Türkiye’nin güvenlik stratejisi: iddialı ve otonom bir seçici angajman	325
SONUÇ YERİNE	357
KAYNAKÇA	359
DİZİN	383

BİRİNCİ BÖLÜM: GÜVENLİK VE STRATEJİYE DAİR TEMEL KAVRAMLAR

Giriş

Bu kitap, Türkiye'nin güvenlik stratejilerini tanımlamakta, sınıflandırmakta ve tarihsel vakalar üzerinden örneklendirmektedir. Devletlerin öncelikli hedefi güvenlik sağlamak, bunun da temelde kendi bekalarına yönelik tehditleri savuşturmaktır. Güvenlik odaklı böyle bir düşünce biçimi, devletlerin en makro stratejisi olan grand stratejileri de esasında kapsamlı bir güvenlik stratejisi olarak yorumlar. Bu yönüyle grand stratejiler, güvenlik odaklı ve makro (en kapsamlı, en üst seviyede kararlaştırılan, en uzun süreli) stratejilerdir. Bu kitap askerî stratejiler, zorlayıcı stratejiler ve hizalanma stratejilerini grand stratejinin parçaları olarak görür. Bu bileşenler arasında uyum ve tamamlayıcılık sağlandığı durumlarda grand stratejiler daha etkin olabilir ve başlıca hedefi olan güvenliği daha kesin biçimde sağlayabilirler.

Kitabın ilk kısmı, güvenlik ve strateji kavramlarını ele almaktadır. Strateji ve güvenlik alanlarını kapsayan bir çalışma doğal olarak uluslararası güvenlik, daha geniş anlamda güvenlik çalışmaları, stratejik çalışmalar, savaş çalışmaları, jeopolitik teoriler, dış politika analizi gibi birbiriyle kesişen literatürlere başvurmayı gerektirmektedir. Bu farklı literatürlerden beslenme gereksinimi güvenlik stratejisi kavramını tutarlı ve bütünlüklü bir şekilde ele almayı zorlaş-

tırmaktadır. Bu çalışmanın ilk kısmı, farklı literatürlere bölünmüş güvenlik stratejileri tartışmalarını bütüncül bir tarzda ele almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Clausewitz'in savaş stratejisinden Ratzel'in *Lebensraum* (yaşam alanı) kavramına, Schelling'in zorlayıcı stratejilerinden Monroe doktrinine, klasik realist yaklaşımdan insani güvenlik yaklaşımına kadar geniş bir güvenlik ve strateji yelpazesi birlikte ele alınmayı beklemektedir. Elinizdeki çalışmanın ilk kısmı, güvenlik stratejileri kapsamına giren ve kesişen bu kavramları ele almakta, bu bağlamda sırasıyla genel kavramlar, askerî strateji, zorlayıcı stratejiler, hizalanma stratejileri ve grand strateji konularını tartışmaktadır. Söz konusu kavramlar büyük oranda İngilizce literatürde tartışıldığı için bu çalışmada pek çok kere söz konusu stratejinin İngilizce karşılığı da parantez içinde belirtilmiş, böylelikle uluslararası literatürle tutarlı bir bağın kopmaması sağlanmaya çalışılmıştır.

Kitabın ikinci kısmı bu kavramsal tartışmaları Türkiye'nin güvenlik stratejileri kapsamında ele almakta, Türkiye'nin güvenlik stratejilerini ilk kısımda oluşturulan kavramsal pusula ile anlamaya çalışmaktadır. Bu kısımda, Türkiye'nin güvenlik stratejileri, 1919-22 arasındaki Millî Mücadele dönemi ile başlatılmış, 1923-31 yılları arasındaki Erken Cumhuriyet Dönemi, 1932-45 arası İkinci Dünya Savaşı'na giden süreç ve savaş yılları, kabaca 1946-90 yıllarını kapsayan Soğuk Savaş Dönemi, 1991-2002 arasını kapsayan erken tek kutuplu dönem, 2003-2016 yılları arasını kapsayan ve Türkiye'deki 15 Temmuz FETÖ darbe kalkışmasına kadar uzanan dönem, son olarak da 2016'dan günümüze kadarki dönemlerde ayrı ayrı ele alınmıştır. Peki bu dönemlerde takip edilen farklı güvenlik stratejilerini belirleyen etken nedir? Kitabın ana gayesi, grand stratejiye dair bir kavramsallaştırma ve dönemlendirme yapmak olsa da bu teorik soru da kitabın farklı bölümlerinde ele alınmıştır. Özetle, Türkiye'nin farklı dönemlerde benimsediği grand stratejileri uluslararası sistemin yapısı (sistemdeki güç dağılımı), Türkiye'nin bu

farklı dönemlerdeki güç seviyesi ve siyasi karar alıcıların tehdit değerlendirmesi belirlemiştir. Dolayısıyla, çift kutuplu bir dünyada, görece zayıf ve Sovyetler Birliği tehdidini önceleyen bir Türkiye'nin grand stratejisi Sovyet tehdidinin ortadan kalktığı, Türkiye'nin imkân ve kabiliyetlerinin arttığı, tek kutuplu bir dünyada farklı olacaktır. Ancak Türkiye'nin grand stratejisi sadece uluslararası sistemdeki yapısal dönüşümlere bağlı olarak reaktif bir şekilde belirlenmemiş, ülkedeki karar alıcıların dış politika vizyonu ve tehdit değerlendirmeleri de belirleyici olmuştur.

Kitap, genel bir okuyucu kitlesine yönelik yazılmış olmasına rağmen strateji ve güvenlik konularında daha önce okumalar yapmış araştırmacılar ve uluslararası ilişkiler alanında eğitim almış okuyucular kitapta ele alınan kavramlara ve tarihî olaylara doğal olarak daha aşina olacaklardır. Bu sebeple, kitap bu alana dair çalışmaları daha önce okumamış olanlar için fazlasıyla yoğun görülebilir. Ancak bu kitapta yer verilen kavram ve olayların her biri hakkında oldukça geniş bir literatür mevcuttur ve belirli bir kavram veya olayı daha derinlemesine anlamak, bu konuda ileri düzeyde çalışmaları okumak isteyen okuyucular için adres bu literatür olmalıdır. Kitap, çeşitli kavram ve dönemlere dair kısımlarda ileri düzey okumalara yönelmek isteyenlere doğru adresleri göstermektedir.

Güvenlik

Devletlerin iktisadi kalkınmadan terörle mücadeleyle, millî eğitim politikalarından iletişim politikalarına kadar pek çok faaliyet alanında takip ettikleri stratejileri vardır. Örneğin iktisadi kalkınma için ilk akla gelen stratejiler ithal ikameci ve ihracata dayalı sanayileşme stratejileridir. Terörle mücadeleden iletişim alanına kadar devletlerin faal oldukları her alana dair bir strateji menüsü oluşturulabilir. Ancak bu bölümde tartışılacağı üzere, devletlerin birincil işlevi ve gayesi bekalarını temin etmek, yani devletin kendi varlığını güvende tutmasıdır. Bu bakımdan devlet ve strateji kavramları

arasına bir ara sıfat eklenecekse ilk akla gelen kelime güvenlik olmalıdır. Devletlerin doğrudan güvenlikle irtibatını kurmadığımız diğer stratejileri de güvenlik ile bağlantılandırılabilir. Örneğin, ekonomik kalkınma devletleri güvende tutacak kaynakların miktarını ve sürekliliğini artırmayı, iletişim devletlerin güvenliğini sağlamak için diğer devlet ve devlet-dışı aktörlere mesaj iletmeyi ve bu yolla onların algısını şekillendirmeyi amaçlar. Bu kavramlar bir şekilde güvenlik stratejileri ile irtibatlandırılabilir zira devletlerin bütün faaliyet alanları zaten varlık gerekçesi olan güvenlik sektörüyle irtibatlıdır. Devletlerin terörle mücadele ya da siber güvenlik stratejileri gibi stratejileri ise güvenlik stratejileriyle sadece irtibatlı değil, aynı zamanda güvenlik stratejileri üst kategorisinin altındaki çeşitli kompartımanlardır.

Güvenlik, edinilmiş değerlerin tehdit altında olmaması durumudur.¹ Bu tanıma göre güvenlik, kendi başına müstakil bir değer değil, edinilmiş bir değere dair, o değere ait bir durumdur. Güvenlik, ait olacağı bir değere ihtiyaç duyar. Bu güvenlik tanımı, tehdidin yokluğu anlamında, negatif bir tanımdır. Yadsımaya dayalı, bir kavramı başka bir kavramın yokluğu ile tanımlayan bu tür kavramlar arasında savaşın yokluğu olarak tanımlanan barış ve harici engellerin yokluğu olarak tanımlanan özgürlük² gibi daha niceleri sayılabilir.

Özgürlüğümüz, sağlığımız, servetimiz, saygınlığımız ve sahip olduğumuz başka neye değer atfediyorsak o değerli şey güvenliğin objesidir, bu sebeple korunmalı, güvende tutulmalıdırlar. Bireyler, topluluklar, şirketler, tüm aktörlerin korunması gereken edinilmiş değerleri vardır. Devletler için de böyledir. Devletler de toprakları, nüfusları, doğal kaynakları, genel anlamda ekonomik çıkarlarını

¹ Arnold Wolfers, "National Security' as an Ambiguous Symbol," *Political Science Quarterly* 67, no. 4 (1952): 485.

² Thomas Hobbes, *Leviathan or the Matter, Forme, & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill* (printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard, 1651), 80.

güvende tutmak ister, bunu ulusal çıkarlarının bir parçası olarak görürler. Bu tanıma göre güvenlik normatif bir kavramdır çünkü sadece korunmasını istediğimiz, değer atfettiğimiz şeyler güvenliğin konusudur. Nelerin korunması gerektiği ise, devletler için konuşmak gerekirse, en üst siyasi seviyede alınan bir karardır.³

Her birey ya da topluluk gibi devletler de edinilmiş değerlerini korumayı, mümkün mertebe artırmayı amaçlar. Bu değerlerin korunması devletler için ulusal çıkardır. Güvenlik stratejileri ulusal çıkarları, yani korunması istenen edinilmiş değerleri korumanın yöntem ve araçlarını geliştirir. Devletler için korunması gereken en önemli edinilmiş değer varlıklarını sürdürmek, yani bekadur. 1758 yılında uluslararası hukuk üzerine yazan De Vattel bir milletin kendine karşı olan görevlerinin en önemlisi, kendisini ve devletini korumak ve geliştirmektir ifadesini kullanmıştır. Başka devletlerin yardımına koşmak bazen bir görev gibi görülebilse de bunun koşulu yardım edecek devletin kendisini tehlikeye atmasıdır, çünkü bu devlet merkezci yaklaşıma göre aslolan devletin kendi bekasıdır. Morgenthau için ulusal çıkar adına icra edilen her dış politika, ulus olarak adlandırılan fiziki, siyasi ve kültürel varlığına, yani devlete atıfta bulunmak zorundadır: “Dış politikanın temel amacı kendini korumaktır.”⁴ Devletlerin güç için birbirleriyle rekabet ettiği bir dünyada, her devletin dış politikası asgari bir gereklilik olarak bekaya atıfta bulunmak zorundadır. Bir devletin bekası o devletin çıkarlarının zorunlu bir unsuru, Morgenthau’nun tabiriyle indirgenemez asgari unsurdur (*irreducible minimum*). Morgenthau’dan Waltz’a devlet merkezli düşünen pek çok realist için, diğer tüm değerler devletin bekası için ihtiyaç duyuldukları oranda önem kazanırlar, beka devletlerin ulaşmak iste-

³ Rhonda Powell, *Rights as Security: The Theoretical Basis of Security of Person* (Oxford University Press, 2019), 69.

⁴ Hans J. Morgenthau, “The Primacy of the National Interest,” *The American Scholar*, JSTOR, 1949, 210.

yebilecekleri diğer tüm amaçlar için bir önkoşuldur. Ancak beka sağlandığı takdirde devletler istikrar, huzur ve refah gibi diğer amaçlarına erişebilir.

Devlet, beka ve güvenlik dediğimizde akla ilk gelen araştırma disiplini uluslararası ilişkiler disiplininin realizm ekolüdür. Realist ekol, güvenliğin güvence altında olmasını karşılıklı iyi niyetlere, normatif değerlere, uluslararası kurumlara değil güvenliği söz konusu olan devletin gücüne bağlı olarak ele almaktadır. Uluslararası sistemin anarşik doğası, devletleri güvenliklerini sağlamak için güçlerini artırma arayışına sokar. Uluslararası sistemin koşullandırdığı bu arayış esasında bir güç arayışı değil, güvenlik arayışıdır. Güç bu arayışta ancak faydalı bir araç olabilir. Ancak buradan yola çıkarak, daha fazla güç, daha fazla güvenlik getirir gibi bir doğru orantı kurmak pek doğru olmaz. Zira pek çok durumda bir devletin gücünün artması başka devletleri tedirgin ederek gücü artan devlete karşı tedbirler alınmasına, hatta önleyici savaflara girişilmesine sebep olabilmekte, söz konusu devleti daha güvensiz kılabilen hatta o devletin doğrudan bekasına yönelik bir tehdit doğurabilmektedir.

Realizm, hem insan doğasına odaklanan klasik hem de uluslararası sistemdeki güç dağılımına odaklanan yapısalcı türlerinde devletleri merkeze oturtan geleneksel güvenlik kavramsallaştırmasını takip eder. Buna göre uluslararası ilişkilerin başlıca aktörü devlet, devletlerin başlıca çıkarı güvenliktir. Neyin güvenliği sorusunun cevabı devletin güvenliği, yani devletin bekasını sürdürebilmesidir. Bu anlayışa göre devletin bekası, korunması gereken başlıca değerdir. Bir devletin egemenliği dâhilinde yaşayan çeşitli kitle ve zümrelerin çıkarları devletin bekasını sürdürmesine kıyasla ikincil önemde görülür. Devletin kendi çıkarları başka devletlerin çıkarlarıyla çakıştığında, devlet çıkarı diğer devletlerin çıkarına öncelenir. Özetle, devlet-merkezci güvenlik yaklaşımına göre,

- Devletin en önemli çıkarı bekasını sürdürmesidir;
- Bir devletin kendi çıkarları başka devletlerin çıkarlarından önemlidir;
- Devletin çıkarı, devlet bünyesindeki çeşitli kitle, zümre ve parçaların çıkarlarından daha önemlidir.

Bu üç maddeli özetten çıkarılacak bir sonuç, devletin bekası dışındaki tüm çıkarların bu beka amacına hizmet ettikleri ölçüde değer kazanmasıdır. Başka bir devletin çıkarı, o ülke dost ve müttefik bir ülke olsa bile, kendi devletimin bekasına hizmet ettiği ölçüde iyi, ters yönde etkide bulunduğu ölçüde kötüdür. Devlet içindeki kimi zümre veya parçaların güvenliği de devletin bekasına hizmet ettiği ölçüde iyi, buna karşı bir etkide bulunduğu ölçüde kötüdür. Bu bakımdan, devletin egemenlik sınırları içinde yaşayan bir zümrenin siyasi, askerî, ekonomik gücünün artması tarih boyunca pek çok durumda bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bu tür bir yaklaşım kimilerince bir devlet fetişizmi olarak algılanabilir ancak kendisini savunamayan devletlerin vatandaşlarının da can güvenliğini, özgürlüğünü, refahını ve diğer haklarını savunamayacağından hareketle bu devlet-merkezci düşünceye liberal bir yorum da getirilebilmektedir. Öte yandan gerek tarihî pratik, gerekse bu pratiği olduğu gibi aktardığını iddia eden realist ekol, bize devletlerin özellikle güvenlik söz konusu olduğunda oldukça bencil hareket edebildiğini göstermektedir.

Devlet, güvenlik ve beka terimlerini merkezine alan böylesi bir yaklaşım doğal olarak geleneksel güvenlik anlayışına daha uygundur. 1990'lı yıllarla beraber güvenlik çalışmalarında öne çıkan insani güvenlik yaklaşımı ise geleneksel güvenliğe yönelik eleştiriler getirmekte, daha geniş bir güvenlik anlayışı sunmaktadır. Geleneksel güvenlik yaklaşımı, devletin güvenliğini öne çıkarmakta, bu güvenliğe karşı en büyük tehdidin başka devletlerin askerî tehditlerinden kaynaklandığını iddia etmekte, bu güvenliği

sağlayacak aktörün ise yine devletin bilakis kendisi olduğunu savunmaktadır. Buna karşı insani güvenlik yaklaşımı devletin değil, insanların güvenliğini öne çıkarmakta, insani güvenliğe yönelik tehditlerin sadece başka devletlerden değil, insanların vatandaşlık bağıyla bağlı oldukları kendi devletlerinden de kaynaklanabildiğini iddia etmektedir. Gerçekten de en yakın örneğini Esed dönemi Suriye'sinde gördüğümüz gibi kimi durumlarda devletler, vatandaşlarının can güvenliğini sağlamak bir yana, toplu katliamlara varabilen uygulamalarla kendisi başlı başına bir güvenlik tehdidi olabilmektedir. Dahası, insani güvenlik yaklaşımına göre güvenlik konusu sadece askerî tehditlere indirgenmemeli, doğal afetlerden küresel ısınmaya, ekonomik krizlerden pandemilere kadar insanların can güvenliği, refahı ve huzurunu tehlikeye atan pek çok etken, güvenlik konusu kapsamında askerî tehditler kadar önemli bir yer tutmalıdır. Risk, tehlike ve tehdit kavramlarını daha geniş bir yelpazede değerlendiren insani güvenlik yaklaşımı, güvenlik sağlama rolünü de daha geniş bir yelpazede ele alır. İnsani güvenlik yaklaşımına göre güvenlik dendiğinde önce sınırlarımızı koruyan ordu, iç asayiş sağlayan polis ve jandarma ile istihbarat birimleri anlaşılmamalı, bireylerden sivil toplum kuruluşlarına, asli görevi güvenlik sağlamak olmayan çeşitli bürokratik birimlerden uluslararası kuruluşlara kadar geniş bir aktör yelpazesi düşünülmelidir. İnsani güvenlik yaklaşımının, geleneksel güvenliğe yönelik bu eleştirileri son derece haklı eleştiriler olmakla birlikte çoğunlukla normatif boyutta kalmakta, mevcut dünya siyasetini ve güvenlik anlayışını daha kuşatıcı olması için genişletmeye yönelik bir öneriler bütünü oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, savaş ve çatışmaların görece seyrek olduğu durumlarda empirik açıdan da doğruluk payına sahiptir. Ancak İsrail'in Gazze'de devlet eliyle soykırım yaptığı, bir yandan İsrail-İran bir yandan Hindistan-Pakistan çatışmalarında gökten füze ve bombaların yağdığı, Rusya-Ukrayna savaşının dördüncü yılına girdiği, Karabağ işgali gibi sorunların da askerî müdahaleler

ile çözülebildiği bir uluslararası konjonktürde, ABD ve Çin arasında artan gerilimin askerî bir çatışmaya, oradan da üçüncü bir dünya savaşına tırmanma riskinin konuşulduğu bir dönemde insani güvenlik yaklaşımı gölgede kalmakta, devletler ve askerî tehditler güvenlik konusunun merkezindeki yerini korumaktadır.

Çıkarlar

Çıkarların temini, bunların muhafazası veya artırılması arzulanan değerlerdir. Çıkarlar ilişkisel bir kavramdır ve birey, topluluk, devlet gibi bir özne gerektirir. İster bir bireye, ister bir topluluğa, ister bir organizasyona ait olsun, bu çıkarlar arasında güvenlik, ekonomik refah ve prestij sayılabilir. Devletler için konuşmak gerekirse güvenlik veya beka, güç veya nüfuz ve prestij veya statü literatürde en çok anılan çıkarlar arasındadır. Bu çıkarlar da alt bileşenlerine bölünebilir. Örneğin güvenlik, ilişkisel bir kavram olduğu için kimin veya neyin güvenliği sorusunu cevaplamadan tek başına bir anlam ifade etmez. Güvenliği daha anlaşılır kılmak için devletin varlığını sürdürmesi anlamındaki beka kavramından ülkenin toprak bütünlüğü, nüfusun can güvenliği, siyasi bağımsızlık ve egemenliğin korunmasına kadar çeşitli alt başlıklar güvenliğin içinde değerlendirilebilir.

Ulusal çıkara dair en net açıklamalardan birini Nuechterlein'in 1976 yılında yayınladığı makalesinde görürüz. Buna göre ulusal çıkar, bir devletin belirlediği istek ve ihtiyaçlarıdır. Nuechterlein'a göre ulusal çıkarın ilk özelliği, siyasi karar alıcılardan bağımsız olarak verili olmaması, karar alıcılar tarafından belirlenmesidir. Ulusal çıkarın, karşılaşılan somut durumlarda spesifik olarak şekillenmesi siyasi bir sürecin sonucunda pek çok odaktan gelen girdiler sonucunda belirlenir. İkinci olarak, bu tanım ulusal çıkarı adından anlaşılacağı üzere uluslar yani egemen devletler bağlamında ele almaktadır. Üçüncü olarak, bu tanım bir devletin iç ve dış çevre-

si arasında bir ayırım yapmaktadır. Kamu yararı,⁵ iç çevre denilen ülkenin egemenlik alanı içinde mukim insan topluluğu için kullanılan bir kavramken ulusal çıkar genelde devletlerin dış çevreyle ilişkileri bağlamında kullanılan bir kavramdır.⁶

Nizâmülmülk, Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah döneminde devlet yönetimine dair nasihatlerini sıraladığı *Siyasetname*'sinde, "Allahü Teâlâ bu devleti kıyamete dek payidar kılsın" derken devletin bekasının öneminin altını çizmiştir. Modern Batı tarihinde olgunlaşacak egemen devlet fikri için henüz erken bir dönem olmasına rağmen güvenlik, Nizâmülmülk *Siyasetnamesi*'nde önemli bir konudur. Dönemin koşulları gereği Nizâmülmülk için tehdit kaynağı diğer devletlerden ziyade içerideki düşmanlardır. Sultan, "düşmanlarla sonrasında barış olacağını hesap ederek savaşmalı,"⁷ ama Rafiziler ve Bâtıniler gibi içerideki tehditlere karşı "başlarını kaldırmaya niyet ettikleri vakit bunların tepesine çökmek, köklerini kazımak ve memleketi onlardan temizlemek, emniyet içinde hüküm sürmesi için dönemin hükümdarının boynunun borcudur."⁸ Bu bakımdan güvenliğin başlıca ulusal çıkar olduğu düşüncesi,

⁵ Kamu yararı, ya da eski kullanımıyla maslahat, devletin çıkarından ziyade toplumun çıkarını önceler. Hatta Mecelle'ye göre "Raiyye, yani teb'a üzerine tasarruf maslahata menuttur," yani kamu idaresi kamu yararına tabidir. İfadenin açıklamalı tercümesi: "Halkı ilgilendiren ve halk üzerinde gerçekleştirilen tasarrufların geçerli olması, bu işlemlerden elde edilen faydanın kamunun yararına olmasına bağlıdır" Burak Taş, "Mecelle'nin Maslahata İlişkin Hükümünün (58. Madde) Günümüz Hukuku İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi," *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, no. 2 (2021): 615.

⁶ Donald E. Nuechterlein, "National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making," *British Journal of International Studies* 2, no. 3 (1976): 246–66.

⁷ Nizamülmülk, *Siyasetname* (Mehmet Taha Ayar, Çev.), 344.

⁸ Nizamülmülk, yer yer Harici, çoğunlukla da Rafizi ve Bâtini olarak sınıflandırdığı kesimleri sapkın ve tehlikeli görmektedir. Haricileri sadece Hicri 1. yüzyılda ortaya çıkan bir siyasi mezhep olarak değil, daha genel bir isyancılık hareketi olarak gören Nizamülmülk, itikadı bozuk, bozguncu, isyancı, melun gibi sıfatlarla andığı Bâtınileri yine sapkın bir itikatla ilişkilendirdiği Rafiziler'den "daha beter" olarak nitelemektedir. Nizamülmülk, Maverâunnehir ve Horasan örneklerinde aktardığı üzere bu "mezhebe [Bâtinilik] iltihak eden kişilerin çoğu, devletin üst düzeyindeki işlerle meşgul [olup ...] el altından birbirlerini gizli gizli destekleyip, kollamaktaydılar," nihai amaçları ise bir isyan çıkarıp padişahı (sultanı) ortadan kaldırmak ve devleti ele geçirmektir," Nizamülmülk, *Siyasetname* (Mehmet Taha Ayar, Çev.), 229, 314.

modern ulusların ve ulus devletlerin henüz ortaya çıkmadığı erken dönemlerde şekillenmeye başlamıştır.

Klasik dönemde bazen yönetici sınıfın, özellikle de hanedanının çıkarları bazense yönetilen reayanın çıkarları olarak kullanılan ifadeler ulusal çıkar gibi net bir terimle karşılanmamış, maslahat yani kamu yararı gibi terimlerde karşılık bulmuştur. Ulusal çıkar üzerine ilk kapsamlı eseri kaleme alan Charles Beard⁹ göre ulusal çıkar kavramı İtalya'da kullanılmaya başlanmış, Machiavelli'in yazılarında teorik altyapısı oluşmuş, Boreto'nun 1589 tarihli kitabına adını vermiştir. Machiavelli için bu çıkarların savunulması amacı söz konusuysa amaçlar araçları meşrulaştırır. Bu bakımdan Machiavelli'in altını çizdiği amaçlar Ortaçağ Avrupa'sındaki hâkim düşüncelerin aksine hanedanın ve dar bir yönetici sınıfın çıkarlarından daha geniş, Papalık merkezli kilisenin çıkarlarından ise daha lokal, bu iki uç arasında konumlanan, bir bakıma ulusal çıkardır.

Walter Lippman Amerikan dış politikasını tartıştığı kitabında ulusal çıkarları hak ve görevlerden ayrı, ABD'nin nesnel ve materyal faydası temelinde ele alır. Bu çıkarların ne olduğunu anlamak için “görünüşü gerçeklikten, geçici olanı kalıcı olandan, episodik olanı önemli olandan” en iyi şekilde ayırmak gerektiğinin altını çizer.¹⁰ Lippman'a göre ulusal çıkarlar ebedî değildir, değişebilir ama tarihî ve coğrafi koşullar bugünden yarına değişmez, bu sebeple ulusal çıkarların tespitinde tarihî ve coğrafi sürekliliğe dikkat edilmelidir. Lippmann ulusal çıkara dair genel geçer bir kavramsallaştırma yapmaktan kaçınmıştır, Amerikan ulusal çıkarının ne olduğunu anlamak için her Amerikalının gerçekleştirmek için birlikte hareket edebileceği değerlere, hayati ulusal çıkarları anlamak içinse uğruna hayatlarını risk etmekten çekinmedikleri

⁹ Charles Beard, *The Idea of National Interest: An Analytical Study in American Foreign Policy* (The MacMillan Company, 1934).

¹⁰ Walter Lippmann, *US Foreign Policy: Shield of the Republic* (Pocket Books, 1943), 138.

çıkarlara bakmamız gerektiğini salık verir. Formel bir tanım olmasa da Lippmann tüm devletlerin hayati çıkarının istikrarlı bir düzende güvenlik bulmak olduğu gerçeğinden bahsederek aslında hayati ulusal çıkarın bir tanımını yapmıştır. İster klasik dönem ister modern dönem yaklaşımlarına bakalım, ulusal çıkarın özünde güvenlik olduğunu görmekteyiz. Lippman'a göre Güney Amerika'da konuşlanmış, ABD'ye hasım bir hava gücünün mevcudiyeti, dahası bu gücün Atlantik üzerinde deniz ve hava iletişimini kontrol etmesi ABD'yi kalıcı ve tehlikeli bir şekilde savunma durumuna sokacaktır. Zira, ABD güvenliğinin gerçek savunma bölgesi kuzeyden güneye uzanan Amerika kara kütesidir. Bu kütenin, işgal, saldırı ve nüfuz kurma çabalarına karşı savunulması ve kaybedilirse kurtarılması gerekecektir. Morgenthau da hayati çıkarlarla ikincil çıkarlar arasında bir ayrım yapar. Hayati çıkarlar, korunması uğruna savaşı göze almaktan çekinilmeyecek çıkarlardır. İkincil çıkarlar ise farklıdır, onlar hakkında müzakere edebilir, onlardan taviz verebiliriz. İkincil çıkarlar genellikle sınırlarımızdan uzakta, egemenliğimize tehdit oluşturmeyen konulardaki çıkarları kapsar. Böyle bir çıkarlar ayrımı, devletleri bir çıkarlar hiyerarşisi belirlemeye iter.

Çıkarlar hiyerarşisi

Devletlerin bir kısım çıkarlarını hayati çıkarlar, bir kısmını ise ikincil çıkarlar olarak tarif etmek ulusal çıkarlar arasında bir önem sıralamasının olduğuna işaret eder. Uğruna savaşılacak çıkarlar ile diğer çıkarlar arasında önem sırası bakımından en üst seviyede ulusal bekanın olduğu, sonra sırasıyla siyasal rejimin güvenliği, ekonomik ve ideolojik çıkarlar olarak sıralanabilecek bir hiyerarşi kurulabilir.¹¹ Machiavelli, *Hükümdar* eserinde Hz. Musa'dan Cyrus'a, Romulus'tan Louis'ye, Türk sultanlardan İtalyan prenslerine

¹¹ Mark P Sullivan, "The Mechanism for Strategic Coercion: Denial or Second Order Change?" (Air University, 1995), 24.

kadar verdiği sayısız örnekte siyasi erkin ve hükmettikleri toplulukların çıkarları arasında başarı, zafer, prestij, hürriyet, refah, istikrar gibi pek çok değer sayar ancak kitabının son bölümünün başlığından da (İtalya'yı Barbarların Elinden Kurtarmaya Çağrı) anlaşılacağı üzere devletlerin en temel çıkarı dış müdahale ve işgale karşı ihtiyaç duyulan güvenliktir.

Ulusal çıkarları beka ve diğer çıkarlar gibi iki ana kategoriye ayırmak yerine daha tafsilatlı bir sınıflandırma yapmak da mümkündür. Örneğin Nuechterlein çıkarları önem sırasına göre beka (*survival*) çıkarları, hayati (*vital*) çıkarlar, başlıca (*major*) çıkarlar ve ikincil (*peripheral*) çıkarlar olarak sıralamaktadır. Bu spektrumun bir ucunda bir ülkenin fiziki varlığının ortadan kalkması tehlikesine işaret eden bekaya ilişkin çıkarlar, diğer ucunda ise kaybedilmesi durumunda çok büyük kayıplara yol açmayacak ikincil çıkarlardan bahsedilebilir. Ulusal çıkarları önem sırasına bağlı olmaksızın farklı kompartımanlara da bölen Nuechterlein bu çıkarların savunma, ekonomik, dünya düzeni/istikrarı, ideolojik alanlarda ortaya çıktığını iddia eder. Nuechterlein'in dört seviyeli önem sırası ve dört tematik alanda sınıflandırdığı ulusal çıkarlar 4x4 bir tabloda daha net görülmektedir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. 1956 Süveyş Krizi vakasında Birleşik Krallık'ın ulusal çıkarı değerlendirilmesi				
Ülke: Birleşik Krallık Vaka: 1956 Süveyş Kanal Krizi	Önem seviyesi			
İlgili çıkar alanı	Beka	Hayati	Önemli	İkincil
Savunma				X
Ekonomik		X		
Dünya düzeni			X	
İdeolojik			X	

Nuechterlein'in¹² çıkarlar sınıflandırmasını gösteren yukarıdaki tabloya göre savunma konusunda, Birleşik Krallık 1956 Süveyş Krizi'nde kendi topraklarına yönelik doğrudan bir fiziki saldırı tehdidi yaşamadığı için ikincil önemde bir durumla karşı karşıyaydı. Ekonomi konusuna gelince, Süveyş Kanalı Birleşik Krallık'ın petrol akışı ve sömürgelerden gelen ham madde akış güzergâhı için anahtar bir öneme sahip olduğu için ülkenin bekasına doğrudan tehdit oluşturmayan ama hayati değerde bir durumdu. Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Orta Doğu ülkelerini Batı güdümünden çıkarma riski bu durumu dünya düzeni için önemli kılmaktaydı. Yine Nasır'ın Sovyetler Birliği güdümünde komünist ve otoriter bir yola girmesi ise ideolojik açıdan Kanal Krizi'ni önemli kılmaktaydı. Nuechterlein'in karşılaşılan durumları ulusal çıkarlar açısından değerlendirmemizi sağlayan sınıflandırması aynı vaka üzerinde iki devletin çıkarlarını karşılaştırmaya da imkân vermektedir.

Tablo 2. 1962 Küba füze krizi vakasında ABD ve SSCB'nin ulusal çıkarları değerlendirmesi				
Ülke: ABD – X; SSCB – Y Vaka: 1962 Küba füze krizi	Önem seviyesi			
İlgili çıkar alanı	Beka	Hayati	Önemli	İkincil
Savunma		X	Y	
Ekonomik			X	Y
Dünya düzeni/istikrarı		X	Y	
İdeolojik		Y	X	

Tablo 2'de görüldüğü üzere 1962 Küba füze krizi vakasında Küba'nın ABD'ye coğrafi yakınlığı ve o kısa mesafedeki bir adaya nükleer silahlar yerleştirilmesinin doğuracağı fiziki saldırı tehdidi bu meseleyi ABD için daha hayati önemde kılmaktaydı. Nuechterlein nükleer saldırı tehdidini yeterince güçlü bulmamış olacak ki böylesine bir

¹² Nuechterlein, "National Interests and Foreign Policy," 251.

durumu bile ABD için beka meselesi olarak görmemiştir. Ancak bugün özellikle Sovyet tarafının olaya nasıl yaklaştığına dair elimizdeki bilgiler nükleer saldırıya uğrama ihtimalinin ABD için hiç de ihtimal dışı olmadığını göstermektedir. Tablo bu bilgi ışığında tekrar oluşturulursa, Küba füze krizi sürecinde ABD'ye yönelik savunma tehdidini bir üst düzey olan beka seviyesinde yorumlayabiliriz. Tabloda göze çarpan bir diğer fark ise SSCB'nin Küba füze krizine daha çok ideolojik çıkarlar açısından bakması, öte yandan ABD'nin konuyu daha çok materyal çıkarlar üzerinden algılamasıdır.¹³

Nuechterlein'in dört önem seviyesinde ve dört tematik alanda yorumladığı ulusal çıkar sınıflandırmasını basit ve fazlasıyla katı kategorik ayrımlara bölünmüş bulabiliriz. Neticede karşılaşılan güvenlik meseleleri çoğu durumda hangi önemde olduğunu tam olarak kavrayamadığımız ve hangi tematik alanları doğrudan etkilediğinden emin olamadığımız bir görüntü sunarlar. Ne var ki bu kitapta hemen her kısımda savunulduğu üzere gerek kavramsal sınırların netleştirilmesi gerekse de pratik örneklerin net şekilde ayrıştırılmış kategorilerde tartışılması metodolojik açıdan ve pratik faydaları bakımından tercih edilmiştir. Güvenlik meselelerinin çözümü açısından da bu tablolardaki hâliyle bir yalınlaştırma ve sınıflandırma fayda sağlar; zira bir çatışmanın tam olarak hangi tematik alanda yaşandığı, tarafların belirli bir çıkar kategorisine verdikleri farklı önem düzeyleri meselenin çatışma çözümleri perspektifinden çözülmesi imkânını artırır. Örneğin bir vakayı hayati bir ekonomik çıkar meselesi olarak gören A aktörüne ekonomik güvence sağlanırken aynı vakayı hayati bir savunma çıkarı olarak gören B aktörüne güvenlik garantisi sağlanması görünürde kaçınılmaz görülen bir çatışmayı çözüme kavuşturacak bir müzakere çıktısı doğurabilir.

¹³ Tablonun her kutucuğuna işaretlenen değerlerin gerekçesini ayrıntılı olarak okumak isteyenler bu ve benzeri başka vakaların değerlendirmesine söz konusu makalede erişebilirler, bkz. Nuechterlein 1976.

Ulusal çıkarların Nuechterlein'in yaptığı gibi savunma, ekonomi, istikrar, ideoloji gibi farklı sektörlere ayrıştırılması eleştiri de çeken bir durumdur. Neticede bu çıkarlar arasında hem kavramsal hem de nedensellik ilişkileri bakımından bağlar ve etkileşimler mevcuttur. Edström ve Westberg'in altını çizdiği üzere statü, güvenlik, refah gibi ulusal çıkarlar ayrışık değil, iç içe geçen çıkarlardır.¹⁴ Farklı ulusal çıkarlar arasındaki bu ayrıştırma zorluğuna rağmen ulusal stratejiler, ulusal çıkar kategorilerini birbirinden ayrıştırmak, bir önem sırasına göre sıralamak, mevcut kaynakları bu sıralamaya göre önceliklendirmek durumundadır.

Ulusal çıkarların sınıflandırması

Ulusal çıkarları sınıflandırırken, farklı önem seviyelerine göre bir ayrıştırma yoluna gitmek iyi bir başlangıç noktası olabilir. Bununla beraber bir diğer sınıflandırma, bir çıkarın süre kısıtı olmaksızın daimî bir çıkar olarak mı algılandığı yoksa belirli koşullar gerçekleşene kadar geçici bir süre için geçici bir çıkar olarak mı algılandığıdır. Bir başka ulusal çıkar ayrımı, söz konusu bir çıkarın spesifik durumlardan bağımsız genel bir çıkar kapsamına mı girdiği yoksa sadece belirli durumlara mı özgü olduğudur. Son olarak iki farklı ulusal çıkarın birbiriyle ne kadar uyumlu olduğuna göre ulusal çıkarlar tamamlayıcı veya çatışan çıkarlar olarak sınıflandırılabilir.

¹⁴ Håkan Edström & Jacob Westberg, "Comparative Strategy – A New Framework for Analysis," *Comparative Strategy* 42, no. 1 (2023): 83.